

Da bi ustregel prijatelju uredniku s sestavkom za Loške razglede, sem posegel po notesih s terenskimi zapiski. Na Loškem res ne manjka starejših in novejših umetnin in spomenikov, ki bi bili vredni obdelave, pa sem bil vendarle v zadregi, kaj naj napišem. Ustavil sem se ob zapisku z dne 7. avgusta 1948 in ob spomeniku, ki ga ni več – ob nekdanji cerkvi nadangela Gabrijela na Planici. Tega dne smo razvalino cerkve obiskali med potjo s Sv. Jošta na Križno goro: prof. dr. France Stele, umetnostni zgodovinar dr. Janez Veider, nekdanji staro-loški kaplan, in podpisani. Ob primerjanju profesorjevih in mojih zapiskov sem videl, da se v vseh nadrobnostih ujemajo, saj so nastali ob skupnem ogledovanju in pogovoru.¹ Ti so tudi izhodišče tega članka. Paberkoval sem še za kakšno drugo objavljeno notico o planiški cerkvi, pa je bila bera kaj pičila, saj je cerkev prvič omenjena menda šele leta 1581 v poročilu oglejskega vizitatorja Pavla Bisanzia med devetnajsterimi podružnicami starološke župnije, pa še tedaj pod imenom »S. Gabriele in Glaniz«.² Malo zgovornejša je oglejska vizitacija iz leta 1704, ki v cerkvi »S. Gabriele arcangelo sul monte« omenja dva oltarja – sv. Gabrijela in sv. Katarine.³ Včasih pri zidavah in prezidavah cerkva kar preveč podjetni starološki dekan Franc Ksaverij Kramer je v svojem življenjepisu Sv. Gabrijela le na kratko omenil: da stoji na vrhu golega, najvišjega hriba, tako da mora vsak, kdor jo vidi, občudovati nekdanje čase in kristjane, ki so na vrhu samotnega hriba postavili cerkev; dasi je izročena vsem vetrovom in nevihtam, mnogokrat zadeta od strele, je bila zelo redko poškodovana. V času njegovega župnikovanja v Stari Loki ni bila potrebna posebnih popravil, samo streho so ji 1864 pokrili z macesnovimi škodlami.⁴

Janez Veider, ki je v letih 1931–36 služboval v Stari Loki kot kaplan, je bil že tedaj zavzet za umetnostno zgodovino; po koncu zadnje vojne je iz te stroke tudi diplomiral in doktoriral. Topografski popis cerkva starološke de-

kanije mu je uničilo medvojno pregnanstvo – čudno pa je, da ob skupnem obisku Planice ni postregel s spominskim opisom opreme cerkve; niti v Steletovih niti v mojih beležkah ni podatka te vrste.

Preden sem se lotil pričujočega sestavka, sem se obrnil na mag. Franceta Štukla, umetnostnega zgodovinarja in vodjo enote zgodovinskega arhiva v Škofji Loki. Prijazni kolega, ki skrbno zbira arhivske podatke tudi za umetnostne spomenike loškega ozemlja in pripravlja njihovo topografijo, mi je ljubeznivo postregel z zapiski Franceta Pokorna, ki jih je zasledil v ljubljanskem Nadškofjskem arhivu; ti zadevajo predvsem cerkveno opremo; iskreno se mu zahvaljujem za to uslugo.

Planica se kot naselje omenja prvič v urbarju iz leta 1291 kot »Plaminitz«. Tedaj je imela vas 20 prebivalcev in štiri grunte, prav toliko pa tudi še leta 1501.⁵ Med ti letnici se vriva neznano leto nastanka cerkve. Toda dvajset ljudi je ni moglo niti utemeljiti niti vzdrževati – pomagali so jim pač prebivalci sosednjih vasi vse do Bitenj v ravnini Križne gore, Čepulj in Lavtarskega Vrha in do fare v Stari Loki. Vsekakor je tedaj že stala manjša, Mariji – ali pa tudi že njenemu oznanjenju? – posvečena cerkev v Crngrobu, od te pa je bilo do planiške skoraj 400 metrov višinske razlike. Toda zakaj so cerkev posvetili nadangelu Gabrijelu?

Medtem ko ima njegov nadangelski sobrat Mihael na Slovenskem precej več kot sto cerkva, so Gabrijelove prave izjeme. Mariborska škofija ne premore niti ene, v ljubljanski je bila Planica osamljena,⁶ v goriški škofiji pa naletimo v njenih starih mejah na dve. Prva je stala na hribu nad Gorico, na »Škabrijelu«, a o njej govori le še razsuto kamenje. Druga stoji v Zapotoku pri Ligu nad Kanalom in je zdaj celo vikariatna. V tržaški škofiji in v Istri Gabrijel ni našel posvečene strehe.

Morda sta ob Planici zaslutila pravo pobudo za Gabrijelov patrocinijski Kramer in Veider. Prvi je zapisal, da so cerkev postavili »v

spomin poslanstva angela Gabrijela do Marije Device, katere oznanjenje se časti v Crngrobu, drugi pa, da na Planici »angel Gabriel pozdravlja crngrobsko Marijo«. ⁸ Zelo verjetno nadangel Gabrijel na Planici kot glasnik Kristusovega učlovečenja zares dopolnjuje crngrobsko oznanjenje, tako kakor vidimo pogosto na upodobitvah Oznanila Mariji: nadangel se z višine bliža Dekli Gospodovi. Tako tudi na tem velikem, krajinskem prizorišču, tako da bi smeli govoriti kar o »krajinski ikonologiji«. Cerkev sta kot vsebinsko najožje povezana simbola postavljeni v prelepo pokrajino. In v tem ni zadnja pomembnost planiškega svetišča.

Kako lepa je pot od Sv. Jošta čez Planico na Križno goro. Posebno v dneh, ko češnje cveto. Okoli sv. Vida pa se »praznik cvetočih češenj« spremeni v praznik sladkih češenj. In na slahernem koraku se odpirajo čudoviti razgledi – na ravnino Sorškega polja z Bitnjami, v Selško dolino na drugi strani z vencem gora. Mimo Javornika in Čepulj gre pot, ki se na Planici razcepi še v stezo proti Pevnu in Crngrobu. Lega na taki široko razgledni višini pa je bila Planici med zadnjo vojno usodna. Da bi je okupator ne spremenil v utrjeno postojanko, se je nadangel umaknil in prepustil svoje svetišče ognju. Od njega je ostala samo še žalostna, toda vsaj delno še vedno pričevalna razvalina.

Leta 1948 smo prepoznali še temelje pravokotne cerkvene ladje in enopolnega prezbiterja, zaključenega s tremi stranicami pravilnega osmerokotnika, kar je razkrivalo, da je cerkev nastala že v gotski dobi. Ker pa niti ladja niti prezbiterij nista imela talnega zidca in ker je bil prezbiterij kratek, brez zaključnih stranic kar kvadraten, smo slutili, da gre za stavbo iz 14. stoletja, ki pa je bila pozneje močno prezidana. Nekdanji križnorebrasti obok je zamenjal preprost križni obok. Kakor razberemo iz Pokornovih zapiskov, se je to zgodilo po potresu leta 1895, ki je cerkev močno prizadel. Nekaj kosov starih reber so vzdali kot spolije v na novo zgrajene zidove. Ta rebra pa so potrdila našo datacijo. Izklesana so namreč iz lehnjaka in ne iz peščenjaka, v preseku je njihov »mesnati« del skoraj kvadraten, vrhnji del pa je na obeh straneh žlebasto profiliran. Iz lehnjaka je bil zgrajen tudi slavolok. Vse to je govorilo, da je cerkev nastala okoli leta 1350 ali celo nekoliko prej. Za ladjo pa pove Pokornov zapisek, da je imela v njegovem

času raven lesen in ometan strop s fresko Marijinega kronanja na sredi.

V ohranjenem delu severne in severovzhodne (zaključne poševne) stene prezbiterja je bilo videti še okno pravokotne oblike. Morda so nekdanja gotska okna, od katerih je Pokorn videl enega še v vzhodni stranici prezbiterja, povečali v pravokotna že pred potresom, v baroku, ki je leta 1704 pozidal pred fasado zvonik in 1780 zakristijo. Prvotno cerkev namreč ni imela pravega zvonika; tega je po vsej verjetnosti nadomeščal le lesen stolpič nad cerkveno streho.

Rebra so bila spočetka okrasto tonirana in stene prezbiterja so bile menda samo pobeljene. Okoli leta 1530 pa jih je figuralno poslikal mojster Jernej iz Loke, tisti obrtniško izurjeni, med pozno gotiko in furlanske renesančne vzore ujeti domači slikar, katerega nenavadno delavni čopič srečamo ne samo na loškem ozemlju, marveč po vsem Gorenjskem do Sv. Janeza v Bohinju pa še v Posočju in v Beneški Sloveniji. V bližini Planice je poslikal prezbiterij Sv. Jošta, na Križni gori so bile odkrite njegove freske izpod beleža v ladji. Na ometu planiškega prezbiterja so se ohranili le skopi ostanki: vrh stebra z geometrično oblikovanim kapitelom na severovzhodni steni in kos rdeče draperije na severni steni; tudi na steni slavoloka v ladji so ostali sledovi barve. S to ugotovitvijo se je obogatil seznam krajev, kjer je Jernej slikal, vsebina fresk pa je neznana.

Menza velikega oltarja je bila še delno ohranjena; bila je zidana iz lehnjaka in značilne gotске oblike s posnetim robom gornje plošče.

Pokornu se moramo zahvaliti tudi za podatke o cerkveni opremi. Na cerkvenem podstrešju je naletel še na ostanke starejšega velikega oltarja, pri čemer smemo pritrditi Štuklu, da je verjetno pripadal še tipu tako imenovanega »zlatega oltarja« 17. stoletja. V 18. stoletju je oltar predelal umetni mizariski mojster Hilarij iz Göttingena, ki se je že pred letom 1742 naselil v Loki – ali bolje nekje v loškem predmestju, a že 1757 umrl, star okoli šestdeset let. Leta 1745 je napravil oltar sv. Štefana za župnijsko cerkev sv. Martina v Poljanah, 1746 se je pogodil za popravilo tamkajšnjega glavnega oltarja, 1747 za nov tabernakelj in 1750 za stranski oltar sv. Katarine. V Crngrobu je 1753 predelal stranska oltarja iz 17. stoletja po modi svojega časa, in njegovo delo je tudi crngrobska prižnica. ⁹ Zelo verjetno je bil Hilarij tudi avtor obeh

planiških stranskih oltarjev. Oltar na evan-
geljski strani je bil posvečen sv. Katarini in
sv. Marjeti, ob straneh sta bila kipa sv. Lucije
in sv. Barbare, v atiki pa sv. Gregor med
dvema angeloma. Na listni strani je bil oltar
sv. Janeza Krstnika; ob straneh sta stala kipa
svetnice s skrinjico v roki (sv. Elizabete?) in
sv. Ane, v atiki pa sta angela flankirala kip
sv. Jožefa. Na menzi je stala slika Marije
dobrega sveta, na antependiju pa je bil v
pokrajini s planiško cerkvijo in vasjo Čepulje
upodobljen Janez Krstnik.

Leta 1848 je stranska oltarja prenovil podo-
bar Marko Peternel iz Selc in najbrž je 1842
izdelal tudi nov veliki oltar s skupino angela
Gabrijela, ki naznanja Mariji božje materin-
stvo.

Bralce sem povabil na umetnostnozgodovin-
ski izlet na Planico. Morda bi bilo primernejše,
če bi rekel, da smo šli prisluškovat njeni
zgodovini. In danes smo zasledili še manj
ostankov kot leta 1948, nekateri zgovorni
kamni pa so se umaknili v zasižno škarpo ob
robu hriba. Nadzidek nad zakristijo varuje še
ohranjene zvonove. A tudi njega dni – kaj se
je v tej preprosti cerkvici skrivalo zares umet-
nostnega? Malo. Saj ljudje niso hoteli ustvariti
»umetnine«, ampak svetišče, toda to naj bi
bilo »lepo«. Ne po meri estetsko ubranih pre-
sojevalcev, marveč po srčni potrebi ljudstva.
Umetnostna zgodovina je dobila z analizo
ohranjenih stavbnih fragmentov dodatno
potrdilo tipa skromne podružnice 14. stoletja;
topografija loškega ozemlja pa doslej neprepo-
znano sakralno stavbo zgodnje podeželske go-
tike. Delo Jerneja iz Loke in Hilarija iz Göttin-

gena se je obogatilo. Zelo pomembna pa bi
utegnila biti krajinsko-ikonološka povezava
Planice in Crngroba, ki narekuje poseben me-
todološki prijem, pri nas še nenačet. Patrocini
nadangela Gabrijela pa je tako osamljen, da
si že s tem pridobiva veljavo – in upravičuje
tudi željo, da bi na vrhu planiške višine našel
nadangel novo bivališče.

Opombe :

1. Zapiske akademika dr. F. Steleta hrani
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Ste-
leta ZRC SAZU. Ker v starejših Steletovih
notesih opisa planiške cerkve ni najti, je očit-
no, da je bil tudi zanj obisk leta 1948 prvi. –
2. G. Vale, *Itinerario di Paolo Santonino in
Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–
1487*. Vaticano 1943, 179, op. 4. – 3. *Ibid.* – 4.
Življenje in delovanje Franc-a Ks. Kramer-ja,
poslednjič korarja v Ljubljani, popisano od
njega samega. *Drobtinice XXVI*, Ljubljana
1892, 96. – F. Pokorn (Loka, *Dom in svet VII*,
1894, 147) cerkev na Planici le mimogrede
omenja in pove, da zelo rado treska v njen
zvonik. – 5. P. Blaznik, *Škofja Loka in loško
gospotvo*. Škofja Loka 1973, 103, 397, 432. –
6. Prim. Avg. Stegenšek, *Dekanija gornjegraj-
ska*. Maribor 1905, 189. – 7. Glej op. 4. – 8. J.
Veider, *Vodič po Crngrobu*. Škofja Loka 1936,
4. – 9. E. Cevc, Loška baročna umetnika
Heinrich Hilarius Göttinger in Martin Blažič.
LR 21, 1974, 94 ss.

Emilijan Cevc